

В днешната размирна епоха, с характер повече на разрушение, отколкото на творчество, тая тема за „дух на отрицание“ лесно би дала повод на неосведомени или на злонамерени да направят неправилни тълкувания и да пробудят неоснователни подозрения. Ето защо, ако и иначе да е излишно, ще трябва още тук да се подчертае, че настоящата студия няма никакъв допир нито с политика, нито с публицистика. Тя не се подхранва от никакво скрито желание да се представят нещата у нас някак си превратно с оглед към известна тенденция; тя не обвинява, не клевети, нито пораженствува.

Студията се домогва единствено да удовлетвори само отдавна назрелите потреби на нашата характерология и да задоволи интересите на отвличената наука и философия, ако тия названия подхождат за нашите начални и повечето любителски издирвания, вглеждания и осмисляния на националното ни битие.

Както е имало и има у нас официален и неофициален фолклор, тъй е съществувал и съществува „дух на утвърждение“ и „дух на отрицание“. Няма нужда да се казва, че такова отрицателство не е нещо изключително българско, че то гнезди в манталитета и на други славянски народи: на руси, поляци, чехи; на неславянските – ирландци, испанци, португалци; дори в известни случаи се забелязва и у главните носители на европейската култура – англичани, френци, немци, без да говорим за азиатските и други народности. Трябва обаче да се каже, че тоя дух на отрицание е нещо твърде много българско и най-простото доказателство за това представя известният израз „българска работа!“, гдето се иска да се характеризира сбито отрицателното в нашия живот.

Ако и да е много популярна тема, нашият дух на отрицание се превръща на твърде сложна система от проблеми, когато човек рече да се занимае с него с цел да го изследва, схване и изложи. Още на пръв поглед става явно, че тук е дума както за психична значимост, тъй и за важна съставна част на жизнената ни практика, а накрая дори за главен двигател в нашето минало и настояще. С други думи: националното ни отрицателство има своя психология, география, етнология, история, литература, философия, както и свои възможности за преминаване в дух на утвърждение.

Психиката на нашето отрицание – прилична в нещо на съответната психика на другите народи – е отразена във фолклора ни, ала може да се наблюдава и в съвременното българско всекидневие. Тя обикновено върви като мрачен двойник на положителната психика. Детето напр. се означава в една народна песен като „живи жезла на ръце“, т. е. като окови за майката. В друга песен, твърде популярна и сега, се пожелава „днес да го“ – детето – „люлеят, утре да жалеят“. Казва се „син като клин“, т. е. нещо вредително, а за дъщерята – че расте за чужда къща или че е вид на овощно дърво, плодът на което яде друг. Момата и момъкът през периода на любенето се „лъжат“, т. е. надхитрят. А сватбата се представя като нещастие през „сляпата неделя“, когато младоженецът бърка в торба със змии, т. е. с жени и, „ако има късмет“, изважда обикновена змия, а не усойница. Затова: „посгоди се, пороби се“, „ожени се, погребени се“. Съпругът и съпругата се представят като антиподи на живота: той е куче, тя е котка, той внася, тя изнася. Семейният живот се движи обикновено в атмосфера на караница. Знае се приказката как жената винаги казва „стригано“, а мъжът –

„бръснато“. Затуй твърде често съпругът изрежда националния речник на псувните, а съпругата изкарва фолклорната гама на клетвите. Масло в огъня на недоразуменията влива свежървата с вечните си разпавии със снахата – нещо, което нерядко свършва с отрова или с коварно убийство. Прелюбодеянието не се осъжда в тая песен: „вдовица жена срам няма, бекарин човек грях няма.“ В роднините се вижда понякога само оспорвали на имоти: „Брат – брадва главата му!“ Братята се разделят обикновено от жените. Според една песен между две братски къщи е израсъл висок плет от тръни, а в него пъплят люти змии. Жените, върху които се стоварва вината за злото в живота – библейски отглас, вероятно, – се представят най-често като клюкарки: „гущери бълва“. В сдружение за обща работа малко се вярва: „Орташка кобила и кучета я не ядат“, „Много баби – хилаво дете“. Напротив, хвали се индивидуалната стръв за благо и успех: „На вълка вратът е дебел, защото си върши сам работата“, „Света не мож оправи, ами гледай да го оправиш за себе си“. Доброто се смята за нещо слабо, незащитно, а на хубавото се приписва жалък жребий: „Най-хубавата ябълка свинята я изяда.“ И в религията се влага безутешност: отричат се духовниците – „щур се попи, луд се калугери“; подценява се безкористното благочестие „кандило без зейтин не гори“. Храни се съмнение дори към върховната справедливост – „богат ли си – в рая, сиромаш ли – накрая“. Селото се схваща едва ли не като самостоятелна държава. Затуй се водят същински войни с другите села за пасища и гори. Селото изобщо мрази града. Той е за селянина център на богатство и на хубави жени: „В град да идеш, жена и къща да намразиш.“ Гражданинът се схваща отрицателно: „гражданин – кръстен дявол“. „Той седи под сянка – не работи.“ За труд се признава само полската работа. Мрази се и градската култура – като нещо чуждо на селото, ала се схваща повърхностно, повечето като форма. Шопът разхожда кожуха си всред София напук на европейщината. Но забелязва се как европейската култура завладява главата на селянина – като каскет – и краката на селянката – като тънки чорапи и обувца. Гражданинът от своя страна мрази селянина, който е за него „чичо“, „цървул“, „гашник“, „козяк“, „Пижо“, „Тренчо“, а в старобългарско време – „смерд“. Градът е в народните понятия още „чаршия на базиргяни“, т. е. на търговци, повечето от чужд произход. Миналият както и днешният живот на града съдържа доста елементи на отрицание, взето само по себе, към селото и пр., ала маскирано с дух на положителност. Разкрива се булото, метнато над отделната личност, над семейство, занаятчии и, търговци, банкери и др. само между четири очи, ала и в събрания, в печата, а най-вече в углавните и граждански отделения на съдилищата. Студенина в отношенията, непоздравяване между познати, липса на доверие и чувство на дълг, отсъствие на доблест, достойнство, предпочитане на морално падналите, хвалби за престъпнишки подвизи, култ на гумогръбначие, неподбиране на средства, убийства, разврат и пр. – всичко това дава бледа представа за отрицанието в днешния ни град. Отрицателство вдъхновява писанията и делата и на доста наши люде на идейната култура. Привидният критицизъм е тук най-често гнездо на отрицанието. С тая цел най-често се оспорва чуждият успех, не се признава чуждото обаяние, подкопава се чуждият авторитет. Като че правилото е: щом не съм аз, да не бъде никой! Изгаряй юргана заради бълхата! Градът е за нашия народ така също седалище на бирници – данъкът не се схваща като лепта за общото, а като робско даждие – и главно център на власт, която се отъждествява обикновено с насилие, произвол, в чисто азиатски смисъл. Властта, особно административната, е най-висше и най-могъщо понятие в психиката на селянина, па и на българина изобщо. Да се достигне тя – се смята за най-голям и най-смислен идеал в живота.

Оттам извънредно силното политизиране на широките ни народни маси – нещо, което спъва всеки друг почин, идея, дело. До власт се идва чрез партия и затова тая обществена категория поглъща толкова много време, сили, жертви. Те обаче се дават охотно, защото чрез партията се чака десеторно удовлетворение на лични интереси. С оглед към тая цел по-изгодно е да си от главните и затова партийният живот се изразява повечето в борба за лично надмощие и на цепене. Политическата психика на българина се проявява, естествено, най-вече през време на избори. Тоя период се схваща от народа ни като повсеместен поход на лъжата. Ако запитате селяни, които

отиват на предизборно събрание: „Къде така?“, те ще ви отговорят обикновено: „Ще лъже един там, отиваме да го чуем.“ Чрез партия обаче селянинът може да зареже цървулите, т. е. селото, и да се пресели в града. Такъв селянин почти изведнаж става отрицател на селото – и то често най-голям. Затуй се казва, че „помакът е по-правоверен турчин от същинския османлия“. Знаят се и подигравките с новоизпечения гражданин: „Пази, Боже, сляпо да прогледа!“, „Чакай бе, чичо, по гащите ти има още половин кош плява!“, „Че ти кога стана ковач (или циганин), кога ти почерня задникът (гъза)?“ Като че нашият селянин държи за своето само от инат, че не може да стане друг. Една селянка ми казваше: „Който от село е избягал, се човек е станал!“ В града селянинът става обикновено дребен служащ или чиновник, ала нерядко се издига и до върха на административната стълба. Нашият чиновник, бил селянин или гражданин, си е в известен смисъл почти отрицател на държавата. Твърде често той слага държавната пара вместо в касата в собствения си джоб. Та нали трябва да „бели пари за черни дни“, т. е. за опозиция – „седемте гладни години“, когато наистина всичко бяло става черно и сламката у противника се прави на греда! Нашият чиновник се мисли за представител на нещо голямо и недостъпно, а посетителят се смята за мравка или за дойна крава. Ако и всички да се стремят към власт, а като чиновници се имат за нейни органи, понятието „държава“ е най-отвлечено в съзнанието на българина. Той се намира или над нея, като някакъв азиатски деспот и разполага с всичките ѝ средства, или пък е под нея като роб и очаква всичко от държавата. Не се смята за нещо свое и държавната територия, поне от мнозина. Така доста наши войници през последните войни обичаха да казват, че биха сключили мир, ако границата мине до прага на къщите им. Обич, значи, към земя съществува, ала като към собствена нива, не толкова като към родна територия. По същия начин се е отрицавала и се отрицава и българската народност. „Човек нали си, все едно е какъв си.“ Народностен дух е досега повечето тема на вестници, паради, младежки писания и събрания, не толкова централен факт във всекидневния ни живот. Народностното се жертвува за личното или за общественото. Затуй българинът в миналото, па и днес, се денационализира много по-лесно, отколкото балканските си съседи. Тая е една от причините, гдето сърби, гърци, румъни и турци владеят сега области, които са принадлежали не само към българската държава, но и към снагата на българската народност.

И тъй, в психологията на българското отрицание имат надмошние следните елементи: апатия към висшето, като добро и хубаво, като държава и народност, фанатична страст към парично-материалното и към властта като средство за самозадоволяване и забогатяване, животински егоизъм в отношенията към другите, простотия и заинтересованост на бюрократи, безогледна опозиция, партикуларизъм на политики, егоцентризм на интелигенти, омраза и завист едва ли не на всички против всички и пр.

Тая отрицателна психика не е равномерно разпределена по цялата земя на българското племе – ако за отвлечености може да се говори така конкретно. Има различия според географските особености на местата. Така в селото отрицателството е повече инстинктивно, сурово, открито. В града, напротив, то взема висши, култивирани, сложни форми, а от друга страна, се отличава с разсъдъчност и прикритост, която стига до коварство. По-съществено и по-интересно е различието между отрицанието на равнината, полето и отрицанието на планината, гората. Психиката на полянеца, особно на селянина, както се знае, се движи най-вече в областта на хоризонталното, с периодични афекти. И отрицанието му се състои повечето в безразличие, което граничи едва ли не с животинска тъпост. Затуй не е чудно, че в нашата равнина има село Дивотино и за поляниците се знаят доста иронични названия.

Друг е планинецът – навсякъде, следователно и нашият. В неговия душевен свят преобладава вертикалното – сякаш планината се отразява в духа му. Планинецът е вечен Вилхелм Тел: отрицател на властта не само кога е чужда, но и кога е своя – стига той да не е властник. Известно е, че всички

главни дейци през нашето Възраждане са от селища покрай Балкана и че две освободителни въстания, Чипровското и Средногорското, станаха пак по същите места. Не е дотам известно обаче, че местата с отрицателен обществен манталитет от по-ново време се намират почти пак в същата зона или подобна на нея. Отрицанието ни, или по-ясно казано, опозицията на всяка цена, често пъти не може да се обясни само с местните общественно-икономически условия. Защото тя е психична даденост, обусловена и географски. Ще добавя, че при изучаване на миналото на България трябва да се има предвид, че две наши истории вървят паралелно – на равнината и на планината. У нас съществува, особно в най-ново време, трети вид отрицатели, които до известна степен обединяват в себе си отрицанието на първобитен селянин и на култивиран гражданин, на пасивен полянец и на активен планинец. Това е нашият немил-недраг бежанец – жертва на жестоки мирни договори. Преследван от сурова съдба, този българин се валя в дъното на живота ни, гдето се опива с дух на отрицание. От бежанеца, чрез съчетание на лично и национално, се оформя един от най-висшите типове на отрицател – революционера, чието отрицателство се чувства не само отгътък границите ни, но и вътре в страната. Бежанска психика едва ли не е вече завладяла обширни области в душевния ни свят.

Географията или по-точно: разпределението на българското отрицание ще да е тясно свързано с проблемите на нашата етнография и етнология. У нас, както е известно, има най-напред траки – сами нееднородни, – сетне идат перси, келти, гърци, римляни, хуни, германци, славяни, Исперихови българи, печенези, кумани, татари, османски турци – с нов прилив на азиатски народности (цигани, евреи), също в по-ново време арменци, немци, руси и пр. От друга страна, в националната ни антропология не може да се установи един-единствен тип на българин. Явно е значи, че по нашите краища е станало едва ли не вавилонско смешение на народности и ние сега сме, по израза на един народен етнолог, народ от „къркбабалък“, т. е. от „четирийсет бащи“. Въпросите, които се набелязват тук, са: дали тая расова «вавилония» на Балканския полуостров не е оказала някакво влияние за образуване на тъй отявения дух на отрицание у нас, българите, централното племе на полуострова? Нашата омраза и завист едва ли не на всички против всички, суровите партийни, съсловни борби, хладнокръвното отрицание на народност и държава – всичко туй навява рои странни мисли. Напр. човек се пита: дали сегашното име „българин“ не е всъщност някакво събирателно название за разни народности, дошли и установили се на Балкана, които сега инстинктивно продължават нявгашния си народностен и расов антагонизъм в една област, наречена също тъй доста неопределено: „дух на отрицание“? Като че се отнася до вилнение на тъмни сили, които избират от още по-тъмни унаследени наслоения там долу, в подсъзнанието на българина. Тия въпроси на етнологика метафизика ще се уяснят може би, когато самата етнология се добере до сигурни методи за издирване – напр. за установяване на тип кръв за всяка народност и определяне на националната принадлежност чрез кръвна анализа – нещо, за което има вече наченки на запад. Засега може да се наблегне напр., че влашкит народностен елемент, според националните ни схващания, е носител на отрицание. Знаят се „влашки ножчета“ в песните за коварно убийство, а цинцаринът представя популярен тип на безсъвестен кръчмар и бакалин; власи убиват в X век един български цар (братът на цар Самуил, Мойсей) и пр. Също такива, ако не и по-големи носители на отрицание у нас са циганите, пословични с кражба, лъжа, караница, вероломство и др. Основни изследвания са ме довели до убеждението, че народнобългарско и циганско са на известни места свързани и че въпросите за българския манталитет, за нашата характерология понякога сочат към циганологията, която обаче не е още разработена[1]. Има изрази от цигански приказки на силно отрицание, които са популярни дори между интелигенцията ни. Напр. „Да не съм бил Бога с камъни?“ е заемка от величав цигански епос за богоборство. Имаме населени места с известен цигански примес, знаят се и хора от цигански произход в нашето Възраждане, наука, изкуство и в партиите ни. Цигани, изглежда, са главните носители на едно течение у нас. Това са обаче въпроси, които се нуждаят от подробно и спокойно разглеждане, за да се улесни нашата етнология. В този ред трябва да се

споменат и евреите, които ще да са учители на нашия гражданин по финанси, търговия, индустрия, а заедно с това ще да са влияли и върху склонността на българина към парично-материалното – въпроси, които имат нужда от специално разглеждане. Че учениците са почти надминали учителите си, показва положението в някои наши планински места, главно Габрово, за чиито жители се изнасят типични анекдоти от този род. Дял в нашето отрицание, покрай доста други, ще да имат и арменците, които са вносители на религиозната ерес „манихейство“ и се гнетят от сурова история, почти като нас. Във Варна и другаде се знаят приказки, в които арменецът се рисува като човек, който няма пукната пара в джоба си, а говори спокойно за хилядни и милионни сделки – черта, нечужда и на някои от нас.

За отрицателната ни психика, дислокация и етнология би се създала по-сигурна основа, ако се изложеше историята на нашето отрицание – неразследвана досега и сложно преплетена с политикосоциалните и културните събития и факти на позитивното ни минало. Нашата държава се основава от Исперихови българи, като горен слой, и от славяни, като подчинени – дуализъм, който се знае в Русия, Франция, Англия и пр. У нас обаче се проявява доста остро държавната власт – нещо, което предизвиква отпор у „демократичните“ славяни или отрицание към държавата и висшите слоеве. към това политико-социално отрицателство се присъединява и културно, когато с приемане на християнството чуждата византийска култура с държавна помощ иска да унищожи местната езическа култура на славяни и българи. Нещо подобно личи и в други европейски държави, ала специално българското тук е суровостта в отношенията. Зиналата по този начин пропасть между българи и славяни, между поданици и държава, град и село, между византийско-българска църква и народно езичество – тая пропасть се използва от ереста на богомилството, която е продължение на манихейството, ала се оформя като чисто наше религиозно движение. То изляза лека-полека пред народните маси с цяла програма на отрицание: против държавата и всички нейни органи, против официалната църква, а от друга страна – то е за културата на народа, за неговите политико-социални идеи, доколкото тия наименувания подхождат за тогавашните първобитни и преди всичко религиозни времена. Отрицанието се облича в одежди на еретична теология: отрицава се видимият свят като създание на дявола, признава се за свят на доброто само невидимият.

Източник

[1] Моята студия „Принос към изучаване говора на софийските цигани“ с циганско-български речник, материали и преглед на циганското минало. – В: Известия на Етнографския музей, 1933 г. – иска да начене българската циганология.

НАЙДЕН ШЕЙТАНОВ

Найден Шейтанов е известен български етнолог, културолог и фолклорист. Роден е през 1890 г. в Троян. Завършва гимназия в София. Следва история и философия в Лайпциг и Прага. Защитава докторат в Германия. Преподава немски език в Първа софийска мъжка гимназия. Сътрудник на сп. „Златорог“, „Българска реч“, „Философски преглед“, „Съдба“, „Философия и социология“, на в. „Хемус“ (Троян), „Литературен глас“, „Изгрев“ и др. Есеист, народопсихолог, историк, културолог, Шейтанов има самобитно мнение по много въпроси от културния ни живот. Той е един от първите пропагандатори на «фройдизма» в България. С принос в много области от самопознанието на българите, той засяга за пръв път темите за еротичното във фолклора, за значимостта на тракийското наследство, за циганското малцинство у нас. Умира през 1970 г. в София.

ИНКРИМИНИРАНИЯТ НАЙДЕН ШЕЙТАНОВ

Ерика Лазарова (сп. „Европа 2001”, стр.14, бр.3, година X, 2003 г.)

ма личности в историята на всяка култура, които по емблематичен начин стават изразители на националното културно съзнание. Не е необходимо да са част от светския или властовия елит на страната или дори да са постигнали престижни научни постове. Науката и културата предпочитат не високопарните пози, а служенето и всеотдайността. Скромният наглед и незаслужено забравен български публицист и учител д-р Найден Шейтанов отдава цялата си интелектуална енергия и талант за културното и историческото самосъзнание на своята нация. А оттам - и за бленуваната от него роля на българския народ като авангард на прогреса на Балканите и достоен участник в световноисторическия процес, чието ускоряване в модерната епоха интуитивно усеща.

Неговият единствен теоретичен грях е, че се опитва да се впише в официалната идеологическа парадигма на епохата и подобно на мнозина интелектуалци от всички времена и цветове се надява, че историята се пише от победителите. Политикът не прави чест на учения Шейтанов, но публицистът и мислителят създава оригинално дело, което нямаме право да отменим заради дълбоко демократичния му характер, независимо от отделните венцеславения на опита на Райха и на СССР (главно по линия на физическата култура, спорта и масовите младежки организации). (ЖВ. Има защо да се възхищава от авторитарните държави!)

Има нещо едновременно титанично и иконоборческо в Шейтановия самотен опит да съгради система на българския светоглед, паралелно създавайки или по-точно възсъздавайки от отломъците на древни предания, фолклорни умотворения и песни българската космология и митология. За него културоптимизмът е вяра в българската същност.

Шейтанов е не само един от най-убедените привърженици на идеята за уникалността на българската историческа съдба и за месианската роля на българския народ в съзидане културното бъдеще на Европа и света, но и твърдо вярва, че е настанал точният исторически момент, когато въпросът за модела на бъдещото ни развитие и пътищата за постигането му трябва да се постави и реши с най-голяма сериозност и национална отговорност. В това отношение българският светоглед е компас - "извежда през историческите бури към спасителния бряг сега и завинаги", сочи авторът в студията си "Български светоглед", отпечатана като статия в списание "Просвета" през 1942 г.

Шейтанов всъщност пледира за постигане на ново - историческо самочувствие на българина, което ще го направи способен за цялостна обнова или настъпване на ново Възраждане. То е целта на будителските му усилия. За него той пише цели две десетилетия, докато политическата промяна след 1944 г. не прави идеологически неудобни и нежелани постановките му. Когато казва, че "целият наш народ се терзае сега в съдбоносния плен на преображението", всъщност предупреждава за опасността от духовно претопяване чрез доброволен отказ от исконно българското. Разпъната на кръста на: 1) окултуряването и модернизацията като процес на усвояване и приобщаване към постиженията на "културния Запад", и 2) "верността към корените" или традиционната култура, българската нация е съдбовно раздвоена между "родното" и "чуждото".

Шейтанов укоризнено нарича Новото време "наченало разбългаряване на българщината" и се надява този процес да бъде само външен. Чуждото културно влияние е необходимо, но то може да се превърне някак неусетно в пейоративен фактор, заплашващ да потопи и измести Родното: "Европа е тръгнала към Изток. Над нас висне клетвата да станем западнокултурни." И още: "Младоруйно вино кипи в днешна интеллигентска България. Същинска борса е тя сега за ценности из политика, социален живот, икономика, религия, наука, изкуство. Не борса, а някаква арена, дето се отиграва трагикомичната борба за нов светоглед. Сума дилетанти акробатстват с едри лозунги с големи перспективи, ала зад тия широки заслони нерядко се мъдри... нищо... В тази важна област на живота ни като че ли Родното днес е по-слабо от Чуждото, което хвалят като жената на съседа."

Бунтът на чуждия възпитаник и отворен към западните постижения мислител не е породен от доморасло отрицателство, съмнение или провинциален комплекс за величие и самоизтъкване на родното. В отрицателното му отношение към безкритичното възприемане на чуждата опитност се отразява неверие не към значимостта на тази културна опитност, а към интелектуалното (не)пълнолетие на реципиентите. Понеже епигонският възторг към чуждите успехи може да действа като блокаж за собствената креативна способност. Една нация и култура са могъщи тогава, когато общуват свободно, но не робски с чуждите културни образци. И това иска да внуши Шейтанов, надсмивайки се над онзи твърде разпространен подражателски стил, когато: "За собствена наука се смята смиреният превод от Европа, т. е. от Германия. Принадлежност към някой западняк е достатъчна лепта към олтаря на времето - местната работа се ограничава с цитати и разбор."

Значително място в творчеството на Н. Шейтанов заемат разсъжденията върху феномена, наречен с ренесансова гордост "балканобългарски титанизъм". Изтъквайки реални, земни или хипотетични свръхценни черти в българския характер, Шейтанов оптимистично говори за свещеното двуначалие като хармоничен съюз на тяло и дух у българина и внушава, че България е гръбнак, мозък и сърце на Балканите. И следователно: "Българско и балканско означава едно и също нещо. Ние държим ключа на балканската история." Разбира се, в светлината на извършеното в т. нар. присъединени български земи през Втората световна война тезата на Н. Шейтанов придобива много по-мрачни и фатални краски. Но не изстъпленията на отделни шовинисти и политически авантюристи (ЖВ.: невярно клише, подсказващо за либерастките заблуди на авторката) са определящи за мирогледа на българина през разглеждания период, а болката на "майка Македония" и загубената историческа цялост на държавата ни. Конструирана като велика сила на Балканите от Санстефанския мирен договор, но разпокъсана и осакатена като геополитическо единство от Берлинския конгрес.

В опита на Найденов Шейтанов да конструира система на национален светоглед, или дори вселеноглед, както е наричан на отделни места, из научното и публицистичното му творчество личи искреност, и добронамереност лишена от шовинизъм и агресивност към Другостта. За него подобен, претендиращ за универсална епистемологична ценност светоглед е едновременно космогения и етика, родинознание и поглед към световната история. Но винаги поглед от позициите на българското и отношението към него. Той изрично говори за балканобългарския титанизъм като хуманизъм.

Макар и утопична, рамката, в която Шейтанов поставя българското начало е наистина чутовно-титанична. Балкано - българският светоглед се оказва наследник на всички - незагубени и съхранени в народната ни памет - стойностни културни тенденции, сплавяващи в единство тракийската, критско-микенската, йонийската, далекоазиатската, римската, византийската духовни опитности. Набляга се на богомилската идея за балканската всечовечност. От утопия, обърната назад Шейтанов си поставя задачата да реконструира един модел на бъдещата България, обединяващ и стимулиращ градивните енергии на нацията.

Изрично се изтъква, че българинът не само е отворен към света и уважава Другите и Другостта, но и както сочи един от първите ни (и подобно на Шейтанов доскоро забравени) народопсихолози - Тодор Панов, той, като правило, е "във висша степен толерантен към чужденците и въобще към представителите на чуждите националности. Няма у него ни национална, ни религиозна ненавист към която и да било чужда нация. Тая толерантност даже понякога достига до престъпност от гледна точка на българските национални и политически интереси." (ЖВ. И това е една от най-големите самоунищожителни слабости на българите!)

Прокарвайки методично идеята за духа на световност и дори всечовечност на българската култура, мислителят съумява да реабилитира в народопсихологичен план българската душевност и характер. Духовността е вътрешно присъща на българския народ. При това той не робува на етнически комплекси, нито унижава жената. Верен на богомилския принцип, провъзгласил равнопоставеност на половете още през Средновековието, Шейтанов е единствения наш автор, който

изследва образите на жената-героиня в българската история: "Герои имаме ние през вековете и хилядолетията в различни осанки. Балканската приказна древност възславя жена-героиня... Геройска амазонска традиция, обаче, въодушевява нашата жена и до сега, разбира се, в съответен смисъл. Не толкова населените места са били поприще на женско геройство, колкото гората, планината, усойте. Всички старотракийски богини и митични същества имат буйна горска обредност. Безименни жени-героини вдъхновяват така също някои тържества и дела на богомилите, там в усойте. Като същинска Пентезилея се явява нашата горянка - войвода на хайдутите... бойното знаме на всенародното ни въстание - в усойте, в Средна гора - се ушива и понася от жена-горянка, от "Райна Княгиня"!

Дори само тази тема да беше разработена от Н. Шейтанов като културфилософ и народовед, името му пак би съхранило значението си за родната наука. Той отива и по-нататък, разкривайки, че от една страна, в семейството на славянобългарите са съществували доста елементи на първично (или онтологично) равновесие между мъжа и жената, а от друга страна, се опира на автентичните текстове и вярвания от епохата, богомилите са първите в Европа, очистили жената от вината за първородния грях. В апокрифната литература е посочено изрично, че "Бог е създал по един и същи начин както мъжа, така и жената - чрез две еднакви глинени фигури, одухотворени от ангел. Тази идея за равенство между мъжа и жената се провъзгласява значи за първи път в Европа и в света от нас балканобългарите. Едно знамение повече за висшето, титанистично послание на нашия дух!"

Съответно е изтъкването на балканобългарския хуманизъм като еманация на социоестетичността на народа ни. Този изкован от мислителя термин има особена стойност, понеже свързва два различни феномена - социалното и нравствената му. Затова и човеколюбието на българина е месианско. То е насочено навън към света. При това в епоха, когато едва-едва започва да се изживява схващането за колониализма като благоденствие за по-слаборазвитите нации. И това е още една отличителна и забележителна черта на националния характер, която заслужава да бъде афиширана най-широко. Още повече, че тя се е отразявала в толерантното отношение към другите нации и само броещи години след написването на цитирания труд ще даде своя щедър и хуманен плод с акта на защита на българските евреи като възплъщение на същността на българското (като типично и национално присъщо) отношение към Другите.

Българската търпимост е пословична: "Колко народности е посрещал, приемал, изпращал той (българинът - бележка моя Е.Л.)! Чужденеца, като че е все гост добре дошъл за него. От тоя необятен дух на всечовечност (курсивът мой - Е. Л.) изглеждат вдъхновени народните ни поговорки като следните: "Навсякъде по света край реките растат върби, на мъжете мустаци, на жените гърди (ЖВ. зависи, някои съвсем си нямат!". "Всички се греем на едно божо слънце!" Балкана е майка на дионистично-богомилска и демократична всечовечност. Целия свят обикаляме - заявява един богомолски вожд от 14 в. - и пазим словото на живота! Това е девиз на българското месианство."

Подобно гледище обяснява и защо българинът не е изпълнен със завоевателни амбиции. Цени и брани самоотвержено своето, не ламти за чуждото. Затова има право да заяви чрез защитника си - теоретик: "И тъй нашето право върху земите на балканската ни Родина се крепи на основания от географско-стопански, народностен, културен, поетически и междудържавен характер... В тоя си географски обем нашата Родина не уврежда интересите на никой народ на Балкана. Защото ние не щем ни крачка чуждо, ала не даваме ни педя от нашето."

Дори да е прекалено доброжелателна и стигаща до идеализация на българския характер и българската история, народопсихологичната страст на Найдена Шейтанова да се вижда и отбелязва доброто е твърде симпатична и високо благородна. Особено при отчитане огромната доза критицизъм, с която обикновено се следи под лупа всичко "нашенско" от свои и чужди критикари и достигащото често до черногледство и nihilизъм отношение на самите нас към слабостите ни. Едно е да си кажеш кривиците, както пледира Апостолът, а съвсем друго - да не виждаш изобщо (съзнателно или несъзнателно) хубавото и да не оценяваш по достойнство бъдещето уважение и възхищение.